

Література

1. Андрухович Ю.І. Московіада. Роман жахів / Юрій Ігорович Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2000. – 140 с.
2. Гуйванюк Н.В. Синтаксичні способи реалізації іронічного значення в українських фольклорних жанрах / Н.В. Гуйванюк, Ю.М. Пацаранюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 24–31.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К. : ВЦ "Академія", 1997. – 752 с.

Васильєва К.П.,

аспірант,

Державний заклад "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського", м. Одеса

СМІХОВА КУЛЬТУРА ОЛЕКСИ РІЗНИКІВА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРОК "СМІХ НА ГАКУ", "СМІХ НА ГАКУ-2")

Сміхова культура ставала об'єктом дослідження у працях багатьох філософів, культурологів, естетиків, мистецтвознавців: М. Бахтіна, Н. Акулової, С. Аверінцева, Ю. Борева, Л. Карасьова, С. Кримського, М. Кагана, В. Проппа, С. Пролєєва, О. Голозубова, М. Рюміної тощо. Сам термін «сміхова культура» вперше ввів у науковий обіг М. Бахтін, досліджуючи творчість Рабле та характеризуючи епохи Середньовіччя та Ренесансу.

Українська сміхова культура бере свій початок з усної народної творчості, яка з часом знайшла прояв у творчості І. Котляревського, Л. Глібова, С. Руданського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, М. Куліша, М. Гоголя, П. Глазового, Остапа Вишні, С. Олійника та інших.

Сміх у Давній Русі аналізували Д. Лихачов, О. Панченко, Н. Понирко, як і М. Бахтін, вони визначали його явищем культури. М. Яценко одним із перших розглянув окремі аспекти української сміхової культури та її вплив на світогляд І. Котляревського. Сучасні науковці у своїх працях досліджують жанрово-стильові модифікації української віршованої сатири й гумору ХХ століття (О. Гарачковська), сміхову культуру у творчості М. Хвильового з точки зору філософсько-антропологічного аналізу (Н. Козирева), на прикладі творчості Ю. Андруховича розглядають концептуальні дискурси сміхової культури в українській прозі 90-х років ХХ століття (Л. Печерських) тощо. Незважаючи на досить велику увагу до питань сміхової культури, малодослідженим залишається літературний аспект сміхової культури у творчості сучасних українських митців та її значення для духовного розвитку суспільства. **Актуальність нашого дослідження** зумовлена відсутністю розвідок щодо особливостей сміхової культури у творах Олексі Різніківа (Різниченка), талановитого високоосвіченого представника української культури, патріота-дисидента, в'язня-сумління, поета, прозаїка, мовознавця, лауреата багатьох літературних премій, серед яких – і премія С. Олійника (2011), яку щорічно присуджують за кращі гумористично-сатиричні твори.

Об'єкт дослідження – гумористичні твори О. Різніківа, представлені у збірках "Сміх на гаку" (2005), "Сміх на гаку-2" (2010). **Предмет дослідження** – особливості сміхової культури поета.

Мета дослідження – з'ясувати особливості сміхової культури О. Різніківа та її витoki, визначити специфіку його гумористичних творів. Для реалізації поставленої мети окреслені такі **завдання**: дослідити природу сміху в поезіях письменника, визначити засоби комічного, розкрити ідейно-тематичний зміст, жанрові особливості його гумористичних творів, визначити внесок митця у сміхову культуру українського народу.

Назви збірок О. Різників, у першу чергу, зумовлені тим, що частина творів була написана під час другого ув'язнення (11.10.1971 – 11.04.1977 рр.), коли митець перебував у Кучинському таборі ВС-389/36 Пермської обл. М. Суховецький зазначає: “Не міг інакше назвати свій гумор колишній радянський політв'язень” [5, 3], “почитаєш – і плакати хочеться від такого гумору” [4, 4].

Уже в анотації О. Різників нагадує про рибку з байки Г. Сковороди, яка ковтнула гачок і світ їй став немилим, і одразу проводить паралель з людиною, яка також нерідко опиняється на гачку, стаючи залежною від певних явищ і подій. “А якщо б на цьому гачку, чи й гаку, була не губа, а душа людська? Що б вона робила? Ридала б? Плакала? Чи сміялася? І який би був той сміх?” – автор, намагаючись відповісти на ці питання, створював “коли жартівливі, коли гумористичні, коли сатиричні твори” [2, 2].

Вірш “О славний Байдо Вишневецький...” поет присвятив дочці Степана Олійника Лесі. Взявши за епіграф відомі слова Лесі Українки (“*Так! Я буду крізь сльози сміятись, / Серед лиха співати пісні...*”), він говорить про незламність українського народу перед випробуваннями долі. У вірші згадує Байду Вишневецького, що “*на гаку висів турецьким – / А кпоти з ворога зумів*”, Тараса Бульбу, що “*із палі / У вічі ворогу сміявсь*”, Остапа Вишню, Степана Олійника, яким “*На гак брутално і зловтішно / Не ребра – душі натягли*”. Єдине, що залишалось українським патріотам – біль обертати в сміх великий, “*зубовний скрегіт – в регіт-схлип*” [2, 3]. Автор підсумовує: “*Тож ми умієм реготати / На палі, списі, на гачку, / І слати усмішку крізь ґрати / В ГУЛАГівськімконцентраку*” [3, 3].

Гумористичні твори О. Різників почав писати ще 1958 р. (“Краса – і безідейна?”), але їх не більше десяти, 40 творів написано під час другого ув'язнення, решта (91 твір) – у часи після ув'язнення. О. Різників різко висміює людську обмеженість, плазування перед сильними світу цього, байдужість, пасивність, безвідповідальність... Досить часто поет іронізує над собою, своїм власним життям.

Л. Мацько, розглядаючи комічне як соціокультурну реальність, зауважує, що “сміх – емоційно насичена естетична форма критики. Він надає художнику безмежні можливості для серйозно-жартівливого і жартівливо-серйозного поведіння із забобонами і упередженнями свого часу. ... Побачити комічність противника – означає отримати першу перемогу, мобілізувати сили на боротьбу з ним, пересилити страх і розгубленість” [1, 390-391].

Сатиричними творами з гіркою іронією у збірках О. Різників є “Експерсія по музею просто неба”, “Історія зі щитом”, “Сам п'ю, сам гуляю”, “Стогін хохла-вола”, “День начальника”, “Пісня середняка”, “Крісло”, “Речитатив про пайок і пайку”, “Топтання”, “Голодомор духу”, “Колгоспний свинарник” тощо. М. Суховецький, згадуючи слова Гете, що іронія – “це та дрібка солі, яка робить їжу їстівною”, підкреслює, що із “сіллю” в Олексі Різниченка все гаразд [4, 5]. Більш м'який гумор представлений у розділі “Адамева і Евадам”, зокрема у творах “Натхнення”, “Гін”, “Тобі, Адамево”, “Джинси”, “Тобі”, “Чоловік?”, “Трансформація”, “Контакт з інопланетянкою”, “Пригода з ванною”, “Жили були дід і баба” тощо.

Специфіка гумору О. Різників полягає у здатності поєднувати комічне й трагічне.

Окрім гумористичних творів (поезій, байок, казок, пісень), у збірці “Сміх на гаку” привертає увагу розділ “Вибрані одноримки”, в якому представлені жартівливі віршики з заримованими омографами та омографами (“словограї”). У збірці “Сміх на гаку-2” слід виділити уривки з поеми “Промінь з Одеси”, розділ “Посвяти і присвяти”, де вміщені гумористичні твори про друзів, знайомих, близьких і рідних людей. О. Різників доводить, що сміх на гаку можливий, але, як правило, він пов'язаний із розпачем і болем. Поет закликає не піддаватись обставинам і попри всі гачки сміливо йти до правди і свободи. Тут доречно згадати відомий вислів про те, що у кожному жарті є лише частина жарту, а решта – правда.

Аналізовані твори О. Різників мають викривальне, іронічне звучання, спрямовані проти відчаю й песимізму, обмежень тіла і духу. Вони суттєво збагачують українську сміхову культуру.

Література

1. Мацько Л. І. Стилістика української мови / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.

2. Різниченко О. Сміх на гаку / Олекса Різниченко.– Одеса : Друк, 2005. – 188 с.
3. Різниченко О. Сміх на гаку-2 / Олекса Різниченко.– Одеса : Друк, 2010. – 120 с.
4. Суховецький М. Олійниківська грань / Микола Суховецький // Думська площа. – 2005. – №36. – С. 4–5.
5. Суховецький М. Сміх правозахисника/ Микола Суховецький // Чорноморські новини. – 2011. – №12. – С. 3.

Верескун О.А.,
викладач української мови і літератури,
Маріупольський електромеханічний технікум

НАД ЧИМ СМІЄМОСЯ: ЧАСОПРОСТОРОВІ ВИМІРИ СМІХОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Відтоді, як класик марксизму зазначив, що людство має сміючись розставитися зі своїм минулим, сплигло багато води. Час невпинно рухається вперед, а з ним і уявлення про те, що смішно, а що не дуже. Тому пояснити сучасному студенту або школяреві, що Чеховська «Чайка» – *не зовсім* комедія, а «Людська комедія» – *зовсім не* комедія, поза просторово-часовим контекстом не так вже й просто. Будь-який літературний твір завжди вписаний у реалії суспільства, не знаючи які важко зрозуміти його внутрішні зв'язки, зокрема й ті, що примушують читача сміятися.

Об'єктом осміювання завжди були людські вади, негативні риси характеру (жадібність, скупість, недбальство, заздрість, ревності, недолугість), стосунки між родичами, вияви соціальної нерівності, які визначають моральні якості (наприклад, бідна розумна дівчина і багатий, але недолугий або безвольний наречений) тощо.

Сміх є формою соціальної комунікації, а сміхова культура стає певним соціокультурним маркером. Комічне представлене в усіх сферах життя, тому воно обумовлене обставинами, які добре знайомі всім членам суспільства. Без роз'яснень чи спеціальної підготовки аудиторія розуміє, про що йдеться. Але з відомими нам творами в просторі й часі можуть відбуватися несподівані смислові трансформації, бо сміхова комунікація на рівні *автор – читач* залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників. Певна частина смішного перестає бути смішним через те, що разом із суспільними, культурними, освітніми змінами змінюється й об'єкт осміювання, зникають певні явища й поняття, а з ними й привід посміятися.

Пригадаймо початок «Кайдашевої сім'ї» І.С. Нечуя-Левицького, де брати Кайдашенки обговорюють жіночий ідеал. Сцена, яка завжди викликала сміх, останнім часом майже не сприймається першокурсниками, бо більшість уживаних у розмові порівнянь пов'язана з сільськогосподарським укладом середини ХІХ століття, зряддям та видами сільських робіт, що зовсім не знайомі сучасній аудиторії: «як ходить, то неначе решетом горох точить», «ходить так легенько, наче в ступі горох товче», «коса, як праник», «сама товста, як бодня, а шия, хоч обіддя гни», «оце взяв би той кадівб, що бублика з'їси, поки кругом обійдеш». Сучасні підлітки не одразу розуміють, про що йде мова, бо не відбувається наочно-образного сприйняття прочитаного. Сміхову комунікацію можливо відновити лише опосередковано, з'ясувавши суть згадуваних понять.

Більшість гуморесок Остапа Вишні, які він сам нарік усмішками, повністю й остаточно втратили ознаки цього жанру через те, що були написані на злободенну тематику. Наприклад, ще в 90-х роках ХХ століття в програмі ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації були представлені усмішки «Усипка, утечка, усушка й утруска» та «Дідів прогноз». Для першого пострадянського покоління ще мали якийсь соціальний відгук сатиричні закиди письменника: «На прикмети іноді зважити треба. Але найкраща наша радянська прикмета – справжня боротьба за врожай. Для цього треба сівбу вчасно і добре провести. Для цього треба... Але про все це якнайкраще дізнаєтесь